

Institut za pedagoška istraživanja
Beograd

Institut za psihologiju
Filozofskog fakulteta u Beogradu

XXVI NAUČNA KONFERENCIJA
„PEDAGOŠKA ISTRAŽIVANJA I ŠKOLSKA PRAKSA“

*Kvalitativna istraživanja
kroz discipline i kontekste:
osmišljavanje sličnosti i razlika*

ZBORNİK RADOVA

Urednici

Vladimir DŽINOVIĆ
Tijana NIKITOVIĆ

12. i 13. mart 2021. godine
Online konferencija

XXVI NAUČNA KONFERENCIJA
„PEDAGOŠKA ISTRAŽIVANJA I ŠKOLSKA PRAKSA“

*Kvalitativna istraživanja
kroz discipline i kontekste:
osmišljavanje sličnosti i razlika*

ZBORNIK SAOPŠTENJA

Urednici
Vladimir Džinović
Tijana Nikitović

12. i 13. mart 2021.
Online konferencija

PROGRAMSKI ODBOR

Predsednik

dr Vladimir Džinović, viši naučni saradnik
Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

Članovi

Dr Dušan Stojnov, redovni profesor
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Dr Zora Krnjaić, viši naučni saradnik
Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Dr Slavica Ševkušić, viši naučni saradnik
Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

Dr Nikoleta Gutvajn, viši naučni saradnik
Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

Dr Ivana Stepanović Ilić, docent
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Dr Biljana Stanković, docent
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Dr Nataša Simić, viši naučni saradnik
Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Dr Marina Videnović, naučni saradnik
Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

msr Sanja Grbić, istraživač saradnik, asistent
Institut za pedagoška istraživanja, Beograd
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

ORGANIZACIONI ODBOR

Predsednik

msr Tijana Nikitović, istraživač pripravnik
Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

ORGANIZATORI SKUPA

INSTITUT ZA PEDAGOŠKA ISTRAŽIVANJA
Dobrinjska 11/3 • 11 000 Beograd • Srbija
www.ipi.ac.rs

INSTITUT ZA PSIHOLOGIJU, FILOZOFSKI FAKULTET U BEOGRADU
Čika Ljubina 18-20 • 11 000 Beograd • Srbija
www.f.bg.ac.rs/instituti/IPS/o_institutu

Napomena. Realizaciju ovog istraživanja finansiralo je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (br. Ugovora 451-03-9/2021-14/200018).

METODOLOGIJA ZA ANALIZU AGONISTIČKOG SOPSTVA I PODSTICANJE NJEGOVE PROMENE

Vladimir Džinović*

Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

Refleksivni domen osobe, lokovsko sopstvo, tradicionalno se smatra jedinstvenim, samosadržavajućim središtem svesti, koje poseduje i autonomnu moć da deluje u svetu oko sebe (Geertz, 1983; Locke, 1690/1999; Sampson, 1985). Ovakav model sopstva snažno će uticati na autore koji su odlučujuće oblikovali psihologiju ličnosti u XX veku (na primer, Adler, 1924/2014; Erikson, 1968/1994; McAdams, 1985; Rogers, 1951). Iako se u savremenom diskurzivnom pristupu tretira kao socijalna konstrukcija, sopstvu se i dalje pripisuje funkcija pred-iskustvenog ujedinitelja psihičkih procesa i funkcija u celovitost koja je prisutna u iskustvu kao osećaj nečije jednosti sopstvenog bića (Harré, 1998). Međutim, pojedini autori počinju da ukazuju na to da koncept ljudske subjektivnosti u kome se insistira na skladu uspostavljenom kroz centralizovani poredak odražava vrednosni ideal zapadnih društava, pa je prema tome kulturno i istorijski situirana pojava (Sampson, 1989). Ovakve kritike utiru put za snažniji uticaj argumenata koji dolaze iz tri različite tradicije, Džemsovog pragmatizma (James, 1890/1983), Bahtinove polifonije (Bahtin, 1967) i socijalnog konstrukcionizma (Gergen, 1991; 2009). Zajedničko za sve njih je uverenje da je sopstvo decentralizovano, otvoreno, socijalno zasnovano, dinamično, promenljivo i kontekstualizovano. Najsnažniju sintezu doživeće ove ideje u teoriji dijaložkog sopstva (Hermans & Kempen, 1993).

Jasno je da stanovišta o multiplom sopstvu „postavljaju isprekidanu liniju“ između sopstva i sveta socijalnih praksi, jer je teško reći gde društvene institucije i rituali prerastaju u „unutrašnje“ mehanizme ustrojavanja sebe i samo-regulisanja. Stoga čudi to da se zanemaruje ili pak smatra negativnom jedna od ključnih odlika dinamike socijalnih odnosa kada se konceptualizuju i analiziraju odnosi unutar sopstva, a to je moć. Na primer, kada Gergen ukazuje na multifreničnost sopstva zasićenog raznovrsnim glasovima iz prošlih socijalnih odnosa, on ističe da neki glasovi pobeđuju svojom argumentacijom druge glasove, ali ostaje „slep“ za podležnu društvenu dinamiku borbe za moć koja dovodi do toga da su neki glasovi ubedljiviji i da imaju privilegovan status u odnosu na druge glasove. Hermans nudi model sopstva kao demokratske zajednice, koja teži da prevaziđe odnose dominacije i zameni ih jednakim pravom svih glasova da se čuju i budu uvaženi. Tako se previđa konstitutivna uloga borbe za moć u proizvođenju doživljaja ljudske subjektivnosti, na koju je svojevremeno snažno ukazao Mišel Fuko (Foucault, 1979; 1982). Prema ovom autoru, najznačajniji pozitivni efekat moći jeste nastanak diskursa koji predstavljaju sredstva operacionalizacije individualizujuće funkcije moći, na način da proizvode mnoštvo subjektivizacija. U pitanju su svojevrsni položaji za

* Email: v.dzinovic@gmail.com

oblikovanje i artikulaciju ljudske subjektivnosti u diskursu, koje mogu da zauzmu pojedinačna tela. Otelotvorenjem tih „upražnjenih mesta“ (Foucault, 1972) omogućeno je pripisavanje psiholoških karakteristika, dispozicija i potencijala pojedincima kao spolja opažljivim entitetima (videti takođe Strawson, 1959/2003). Uzimajući u obzir fukoovsko stanovište o subjektivnosti i moći, definisali smo sopstvo kao *stratešku situaciju susreta mnoštva pozicija subjektivnosti koje se međusobno bore za premoć* (Džinović, 2020). Predlažemo da se nazove *agonističko sopstvo*, prema grškoj reči ἀγών, koja označava borbu, a to je pogodna metafora za naše razumevanje multiplog selfa. Time hoćemo da istaknemo da je sopstvo *događaj* strateškog odmeravanja snaga između više personalizovanih položaja kojima je pridat glas, a ne struktura unutar nervnog sistema pojedinca; da postoji stalna tenzičnost između ovih položaja i da je najvažnija odlika dinamike sopstva suprotnost između dominacije i otpora, a ne tendencija ka koherentnosti i homeostazi; konačno, da se sopstvo može poistovetiti sa trenutnim, istorijski i kulturno kontekstualizovanim ishodom strateške situacije, što znači da je kontigentno, promenljivo i otvoreno za zasićivanje novim glasovima društvenog okruženja.

U nastavku će biti predstavljena metodologija agonističkog sopstva (Džinović, 2020), koja je inspirisana konstruktivističkom tehnikom rologram (Stojnov & Pavlović, 2009; Stojnov & Procter, 2012). U fazi prikupljanja podataka primenjuje se polustrukturisani intrevju, čija procedura omogućuje mapiranje više različitih glasova koji konstituišu nečiji doživljaj sebe, kao i opis odnosa između tih glasova, sa posebnim naglaskom na odnose moći. Postupak podrazumeva sledeće korake: 1) intervjuisani se podstiče da različita lična razmišljanja, doživljaje, iskustva i postupke u vezi sa određenom temom (na primer, profesionalnim identitetom) personifikuje kao likove ili glasove. Ova instrukcija može biti u sledećoj formi: „Predlažem da svoja različita razmišljanja o sebi kao nastavnici zamislite kao metaforične glasove ili likove, koji različito gledaju na nastavu, ulogu nastavnika, učenike i tako dalje“; 2) imenuju se glasovi i ispisuju kratki narativi koji odražavaju njihovu ključnu ideološku poziciju. Na primer: „Molim Vas da izlistamo te različite glasove. Krenimo od onog koji je u ovom trenutku najglasniji ili najprisutniji. Kako biste ga nazvali? Šta poručuje taj glas, koja je njegova priča, njegov osnovni pogled na Vas kao nastavnicu ili nastavnu praksu? Molim Vas da to zapišete u formi kratkih rečenica na papiru“; 3) intervjuisani se podstiče da u nekim od razmišljanja i poruka „prepozna“ glasove značajnih drugih, kao što su roditelji ili kolege, te da njima dopune repertoar glasova. Na primer: „Sada razmislite o porukama najznačajnijih drugih u Vašem životu, koje se tiču Vas kao nastavnice, nastavničke profesije, odnosa prema učenicima i slično. Takođe ih imenujte kao glasove koji mogu učestvovati u unutrašnjem razgovoru o Vama kao nastavnici i zapišite njihovu osnovnu priču ili perspektivu“; 4) intervjuisani opisuje odnose između elicitiranih glasova, uzimajući u obzir dimenzije dominacije spram marginalizovanosti i saradnje spram suprotstavljanja. Primeri pitanja koja se mogu postavljati u ovom koraku su: „Da li neki glas dominira? Ko je najglasniji? Ko ima glavnu reč? U kojim situacijama? Koji glas mu se najviše suprotstavlja i šta mu poruči? Koji glasovi saraduju i u kojim situacijama? Sa kojim glasom se najviše identifikujete? Koji bi bio glas koji je suprotan njemu, podriva ga? Koji glas saraduje

ili pomaže glasu sa kojim se identifikujete?" U analizi podataka kombinovali smo višestruku i komparativnu (cross-case) studiju slučaja, unutar koje je sprovedena deduktivno-induktivna tematska analiza. Najpre smo krenuli od teorijskih kategorija dominacije, otpora, sukoba i saradnje, da bismo ih „rastvorili“ u niz induktivnih kategorija. Primeri tih kategorija su: 1) funkcije glasova, sa potkategorijama ideolog, facilitator, nelegitimizovani facilitator, izvršitelj, procesni modifikator, naknadni evaluator; 2) oblici sprovođenja moći, sa potkategorijama dominacija, premoć, otpor; 3) taktike vršenja moći, sa potkategorijama legitimizovanje, delegitimizovanje, pozicioniranje, odnos uloge, pozivanje na sržnu argumentaciju i ventrilokizam; 4) odnosi između glasova, sa potkategorijama sukob, timski odnos, produktivna tenzija, kritičko prihvatanje i saradnja. Za neke od induktivnih kategorija smo upotreбили koncepte iz analitike moći (Foucault, 1979) – na primer, taktika, diskurzivne psihologije (Davies & Harré, 1990) – kao što je pozicioniranje i psihologije ličnih konstrukata (Kelly, 1955) – na primer, odnos uloga. Na primeru analize nastavničkog profesionalnog doživljaja sebe biće demonstrirana primena ove metodologije. Takođe, biće demonstrirana njena primena u psihoterapijskoj praksi, kao kontekstu u kome može poslužiti kao heurističko sredstvo za podsticanje promene u dinamici ličnosti. Konačno, osvetliće se multidisciplinarnost predstavljenog teorijsko-metodološkog okvira, koja se ogleda u tome što se primenjuju koncepti iz psihologije ličnosti, filozofije i društvene teorije zarad kreiranja interpretativne matrice koja će dobro objasniti empirijske podatke.

Ključne reči: *multiple sopstvo, moć, intervju, doživljaj sebe, psihoterapija*

Literatura

- Adler, A. (1924/2014). *The Practice and Theory of Individual Psychology*. Routledge.
- Bahtin, M. (1967). *Problemi poetike Dostojevskog*. Nolit.
- Davies, B., & Harré, R. (1990). Positioning: The discursive production of selves. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 20(1), 43–63. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5914.1990.tb00174.x>
- Džinović, V. (2020). The Multiple Self: Between Sociality and Dominance. *Journal of Constructivist Psychology*. <https://doi.org/10.1080/10720537.2020.1805063>
- Erikson, E. H. (1968/1994). *Identity, youth and crisis*. W. W. Norton & Company, Inc.
- Foucault, M. (1972). *The archeology of knowledge*. Tavistock Publications.
- Foucault, M. (1979). *The history of sexuality: Volume 1: An introduction*. Pantheon Books. <https://doi.org/10.1086/ahr/84.4.1020>.
- Foucault, M. (1982). Afterword: The subject and power. In H. L. Dreyfus & P. Rabinow (Eds.), *Michel Foucault: Beyond structuralism and hermeneutics* (pp. 208–226). Harvester Wheatsheaf.
- Geertz, C. (1983). *Local knowledge: Further essays in interpretive anthropology*. Basic Books.
- Gergen, K. J. (1991). *The saturated self: Dilemmas of identity in contemporary life*. Basic Books.
- Gergen, K. J. (2009). *Relational being: Beyond self and community*. Oxford University Press.
- Harré, R. (1998). *The singular self: An introduction to the psychology of personhood*. SAGE Publications Ltd.
- Hermans, H. J. M., & Kempen, H. J. G. (1993). *The dialogical self: Meaning as movement*. Academic Press.

- James, W. (1890/1983). *The principles of psychology*. Harvard University Press.
- Kelly, G. A. (1955). *The psychology of personal constructs*. Norton.
- Locke, J. (1690). /1975). *An essay concerning human understanding*. Oxford University Press.
- McAdams, D. P. (1985). *Power, intimacy, and the life story: Personological inquiries into identity*. Guilford Press.
- Rogers, C. R. (1951). *Client-Centered Therapy: Its Current Practice, Implications and Theory*. Houghton Mifflin Company.
- Sampson, E. E. (1985). The decentralization of identity: Toward a revised concept of personal and social order. *American Psychologist*, 40(11), 1203–1211. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.40.11.1203>
- Sampson, E. E. (1989). The Deconstruction of the Self. In J. Shotter & K. J. Gergen (Eds.), *Texts of Identity* (pp. 1-19). SAGE Publications Ltd.
- Stojnov, D. & Pavlović, J. (2009, December 15-16). *Spying on the self: The constructivist rologram techniques as a tool for coaching relational selves*. [Paper presentation] British Psychological Society 2nd European Coaching Psychology Conference, London, UK.
- Stojnov, D. & Procter, H. (2012). Spying on the self: Reflective elaborations in personal & relational construct psychology. In M. Giliberto, C. Del'Aversano & F. Velicogna (Eds.), *PCP and Constructivism: Ways of Working, Learning and Living* (pp. 9-24). Libri Liberi.
- Strawson, P. F. (1959/2003). *Individuals: An Essay in Descriptive Metaphysics*. Routledge.